Kalinčių asmenų ryšių su artimaisiais palaikymo iššūkiai pandemijos sąlygomis

Mykolo Romerio universiteto Teisės mokyklos
Tarptautinės ir Europos Sąjungos teisės institutas

Prof. dr. Regina Valutytė
El. paštas: r.valutyte@mruni.eu

DOI: 10.13165/LT-20-01-07

Santrauka. Įkalinčių nuteistų asmenų ryšių palaikymas su artimaisiais tapo didžiuliu iššūkiu, kai, paskelbus ekstremaliąją padėtį, o vėliau ir karantiną, Kalėjimų departamento prie Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos direktoriaus įsakymu tiek ilgalaikiai, tiek trumpalaikiai įkalinčių pasimatymai Lietuvoje buvo uždrausti. Tik atšaukus karantiną teisės aktuose atsirado alternatyvos ilgalaikių pasimatymų įkalinimo įstaigose draudimui. Straipsnyje vertinama, ar toks valstybės reguliavimas atitinka Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos 8 straipsnyje įtvirtintos teisės į privatų ir šeimos gyvenimą standartą.

Reikšminiai žodžiai: teisė į privatų ir šeimos gyvenimą, resocializacija, karantinas, ekstremalioji padėtis, įkalinėti asmenys, pasimatymų draudimas.

Įvadas

Kalinčiųjų ryšio su išore, ypač šeimos nariais palaikymas, kaip viena iš esminių kalinių resocializacijos sąlygų, įvardijamas ne tik kalinių resocializacijai skirtuose moksliniuose tyrimuose, bet ir tarptautiniuose dokumentuose. Mokslininkai pabrėžia, kad „ryšio su artimaisiais palaikymas laisvės atėmimo bausmės metu gali tapti itin reikšmingu sėkmingo asmens grįžimo į visuomenę veiksmu, tad be galo svarbu sukurti kaliniams sąlygas matytis bei kitokiu būdu bendrauti su artimaisiais, galinčiais jiems daryti teigiamą įtaką bei teikti reikalingą pagalbą“¹. 2003 m. rekomendacijoje dėl kalėjimo administracijos įgyvendinamos bausmės iki gyvos galvos ar kitos ilgalaikės terminuotos bausmės Europos Tarybos Ministrų Komitetas valstybėms narėms rekomenduoja dėti ypatingas pastangas, kad būtų išsaugoti kalinių šeimos ryšiai (22 pnk.).² Europos kalėjimų taisyklėse³ akcentuojama, kad gyvenimas įkalinimo įstaigoje turėtų maksimaliai priartėti prie pozityvių gyvenimo laisvėje sąlygų (5 pnk.), o valstybės raginamos sudaryti sąlygas palaikyti ir tęsti santykius su šeimos nariais (24.4 pnk.).

Atlikę išsamų tyrimą apie resocializacijos prielaidas Lietuvos pataisos įstaigose, Lietuvos mokslininkai daro išvadą, „kad šiuo metu galiojančios LR bausmių vykdymo kodekso nuostatos neleidžia kaliniams visavertiškai bendrauti su artimaisiais, dėl ganėtinai nedidelio leistino pasimatymų bei skambučių skaičiaus santykiams su artimaisiais gali iškilti grėsmė“⁴. Šią išvadą mokslininkai

- 1 Gintautas Sakalauskas ir kt., *Kalinimo sąlygos ir kalinių socialinės integracijos prielaidos* (Vilnius: Žara, 2020), 223, žiūrėta 2020 m. spalio 10 d., <http://teise.org/wp-content/uploads/2020/03/Kalinimo-salygos.pdf>.
- 2 Europos Tarybos Ministrų Komiteto rekomendacija šalims narėms R(2003)23 dėl kalėjimo administracijos įgyvendinamos bausmės iki gyvos galvos ar kitos ilgalaikės terminuotos bausmės, žiūrėta 2020 m. spalio 10 d., <https://pjp-eu.coe.int/documents/41781569/42171329/CMRec+%282003%29+23+on+the+management+of+life+sentence+and+other+long+term+prisoners.pdf/bb16b837-7a88-4b12-b9e8-803c734a6117>.
- 3 Europos Tarybos Ministrų Komiteto rekomendacija šalims narėms Nr. R(2006)2 „Dėl Europos kalėjimų taisyklių“, 3, žiūrėta 2020 m. spalio 10 d., <https://rm.coe.int/16804d22f9>.
- 4 Sakalauskas, *supra note*, 1, 225.

grindžia ne tik tyrimo metu surinktais duomenimis (net 70,8 proc. tyrimo dalyvių matėsi su artimaisiais tik kelis kartus per metus ar rečiau⁵), bet ir Europos komiteto prieš kankinimą ir kitokį žiaurų, nežmonišką ar žeminantį elgesį ir baudimą (toliau – KPT, Komitetas) 2019 m. birželio 25 d. paskelbta ataskaita, kurioje Komitetas pakartotinai konstatavo, kad teisės aktuose numatytas pasimatymų skaičius yra nepakankamas ryšiams su šeimos nariais ir draugais užtikrinti.⁶

Įkalinčių asmenų ryšių palaikymas su artimaisiais tapo didžiuliu iššūkiu pandemijos sąlygomis, kai, paskelbus ekstremaliąją padėtį Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos direktoriaus 2020 m. vasario 28 d. įsakymu Nr. V-57 (toliau – Įsakymas)⁷, tiek ilgalaikiai, tiek trumpalaikiai įkalinčių pasimatymai Lietuvoje buvo uždrausti. Be to, 2020 m. birželio 4 d. buvo pakeistas Lietuvos Respublikos bausmių vykdymo kodekso (toliau – BVK) 119 straipsnis, numatant, kad „Lietuvos Respublikoje arba atskirose jos dalyse paskelbus valstybės lygio ekstremaliąją situaciją, karantiną arba įvedus nepaprastąją padėtį, Kalėjimų departamento direktorius arba jį pavaduojantis pareigūnas turi teisę, pranešęs Lietuvos Respublikos teisingumo ministrui, įsakymu laikinai, bet ne ilgiau kaip iki valstybės lygio ekstremaliosios situacijos, karantino arba nepaprastosios padėties atšaukimo, visose arba dalyje pataisos įstaigų sustabdyti arba apriboti: 1) nuteistųjų išvykimą už pataisos įstaigos teritorijos ribų; 2) nuteistųjų laiškų išsiuntimą, taip pat gautų laiškų, perduodamų daiktų įteikimą nuteistiesiems; 3) kitų asmenų patekimą į pataisos įstaigas; 4) nuteistųjų asmeninių daiktų įsigijimą; 5) kultūros, sporto ir kitų masinių renginių pataisos įstaigose organizavimą; 6) kitų teisių, kurios pagal Lietuvos Respublikos įstatymus gali būti laikinai ribojamos valstybės lygio ekstremaliosios situacijos, karantino arba nepaprastosios padėties metu, įgyvendinimą“⁸.

Šio straipsnio tikslas yra įvertinti teisės į įkalinčių asmenų ryšių su artimaisiais palaikymo, kaip teisės į privatų gyvenimą užtikrinimo, atitiktį Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijai (toliau – EŽTK arba Konvencija) ekstremaliosios situacijos ir karantino metu ir šio vertinimo kontekste atskleisti naujos BVK nuostatos turinį.

1. Kalinčių asmenų ryšių palaikymas su artimaisiais kaip privataus gyvenimo dalis pagal EŽTK

Nuteisti asmenys kalinimo metu ir toliau naudojami visomis pagrindinėmis teisėmis ir laisvėmis, išskyrus teisę į laisvę.⁹ Savaime suprantama, asmens įkalinimas, kaip ir bet kuris kitas žmogaus laisvės ribojimas, lemia didesnius jo asmeninio ir šeimos gyvenimo apribojimus. Dėl to esminė kalinčio teisės į šeimos gyvenimo gerbimą dalis yra valdžios institucijų jam sudaryta galimybė arba prireikus pagalba palaikyti ryšį su artimaisiais.¹⁰

Bet koks kišimasis į pagarbą asmeniniam ir šeimos gyvenimui turi būti pateisinamas, kaip apibrėžta Konvencijos 8 straipsnio 2 dalyje. Konvencija numato, kad „valdžios pareigūnai neturi teisės kištis į naudojimąsi šia teise, išskyrus įstatymo numatytus atvejus ir kai tai būtina demokratinėje

5 *Ibid.*, 233.

6 Council of Europe. Report to the Lithuanian Government on the visit to Lithuania carried out by the European Committee for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment (CPT) from 20 to 27 April 2018. CPT/Inf (2019) 18. Strasbourg, 25 June 2019, 32, <https://rm.coe.int/168095212f>. Cituota iš: Sakalauskas, *supra note*, 1, 227.

7 Teisės aktas nepaskelbtas.

8 Lietuvos Respublikos bausmių vykdymo kodekso pakeitimo įstatymas, TAR, 2020-06-19, Nr. 13459, žiūrėta 2020 m. spalio 10 d., <https://www.e-tar.lt/portal/legalAct.html?documentId=dcc5af90b1ed11eab9d9cd0c85e0b745>.

9 *Dickson prieš Jungtinę Karalystę* [DK], Nr. 44362/04, 2007 m. gruodžio 4 d. sprendimas, 67 pnk., žiūrėta 2020 m. spalio 10 d., [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{,fulltext:\[,37575/04\],,documentcollectionid2:\[,GRANDCHAMBER\[,CHAMBER\[,itemid:\[,001-110164\]\]\]](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{,fulltext:[,Dickson%20v.%20the%20United%20Kingdom],,documentcollectionid2:[,GRANDCHAMBER[,CHAMBER[,itemid:[,001-83788]]]; Boulois prieš Liuksemburgą [DK], Nr. 37575/04, 2012 m. balandžio 3 d., 82 pnk., žiūrėta 2020 m. spalio 10 d., <a href=).

10 Council of Europe/European Court of Human Rights. Guide on the case-law of the European Convention on Human Rights, 21, žiūrėta 2020 m. spalio 10 d., https://www.echr.coe.int/Documents/Guide_Prisoners_rights_ENG.pdf.

visuomenėje valstybės saugumo, viešosios tvarkos ar šalies ekonominės gerovės interesams, siekiant užkirsti kelią teisės pažeidimams ar nusikaltimams, taip pat gyventojų sveikatai ar dorovei arba kitų žmonių teisėms ir laisvėms apsaugoti“. Ribojimų kontekste EŽTT ypač pabrėžia reabilitacijos ir reintegracijos svarbą – šie principai tapo privalomais veiksniais, į kuriuos valstybės narės turi atsižvelgti formuodamos savo baudžiamąją politiką.¹¹

Apibendrinamas savo ankstesnę praktiką, *Khoroshenko prieš Rusiją* byloje EŽTT pažymi, kad tam tikra kalinių sąveikos su išoriniu pasauliu kontrolė pati savaime nėra nesuderinama su Konvencija (*Aliev prieš Ukrainą*¹²; *Kyriacou Tsiakkourmas prieš Turkiją*¹³). Tokios priemonės galėtų apimti šeimos apsilankymų skaičiaus apribojimus, tų apsilankymų priežiūrą ir, jei tai yra pateisinama, specifinis kontrolės su išoriniu pasauliu režimas gali būti siejamas su padaryto nusikaltimo pobūdžiu ir individualiomis sulaikytojo savybėmis (*Hagyó prieš Vengriją*¹⁴). Griežto kalinimo įstaigose tokių priemonių kaip fizinis atskyrimas taikymą galima pateisinti kalėjimo saugumo poreikiais arba pavojumi, kad sulaikytasis šeimos kanalais bendraus su nusikalstamomis organizacijomis (*Lorsé ir kiti prieš Olandiją*)^{15, 16}.

Taigi, Konvencija leidžia valstybei riboti susitikimus su įkalintais asmenimis, ribojimai galimi ne tik nusikaltimų prevencijos tikslais, bet ir siekiant apsaugoti pačių nuteistųjų ir jų lankytojų sveikatą, jeigu ribojimai yra proporcingi ir jais nepaneigiama teisė į įkalintųjų asmeninį ir šeimos gyvenimą. KPT pabrėžia, kad asmenų, iš kurių atimta laisvė, sveikatos apsauga turi tapti pagrindiniu principu imantis veiksmų siekiant užkirsti kelią COVID-19 ligos plitimui.¹⁷ Pasaulio sveikatos organizacija (toliau – PSO) atkreipia dėmesį, kad žmonės kalėjimuose ir kitose įkalinimo vietose gyvena uždaroje aplinkoje ir arti vienas kito. Jie dažniau susiduria su pasyviu rūkymu, bloga higiena, turi silpnesnę imunitetą dėl streso, netinkamos mitybos ar ligų. Visi šie veiksniai sudaro palankias sąlygas infekcijoms plisti.¹⁸ Kadangi pavojus užsikrėsti COVID-19 liga kaliniams kyla dėl kontaktų su išoriniu pasauliu, kalinių sveikatos apsauga gali būti teisėtu pagrindu riboti kalinių pasimatymus su šeimos nariais.

Vertindamas valstybių nustatytų ribojimų būtinumą demokratinėje visuomenėje, EŽTT ne kartą nustatė EŽTK 8 straipsnio pažeidimus. Pvz., byloje *Khoroshenko prieš Rusiją* teismas konstatavo, kad režimas, leidžiantis ne ilgesnius kaip 4 valandų pasimatymus ne daugiau kaip du kartus per metus, yra neproporcingai ribojantis teisę į privatų gyvenimą.¹⁹ Teismas pažymėjo, kad nors valstybėse narėse vis dar dominuoja vizitų kalėjimuose teisinio reguliavimo įvairovė, minimalus vizitų, leidžiamų kaliniams iki gyvos galvos, dažnumas nėra mažesnis kaip kartą per du mėnesius, dėl to ribodama teisę į privatų ir šeimos gyvenimą šiuo atžvilgiu Rusija turi siaurą diskrecijos laisvę (136 pnk.). Valstybės nustatytus ribojimus teismas įvertino kaip neleidžiančius kaliniams

- 11 *Khoroshenko prieš Rusiją*, Nr. 41418/04, 2015 m. birželio 30 d. sprendimas, 121 pnk., žiūrėta 2020 m. spalio 10 d., [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{"itemid":\["001-156006"\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{).
- 12 *Aliev prieš Ukrainą*, Nr. 41220/98, 2003 m. liepos 29 d. sprendimas, 187 pnk., žiūrėta 2020 m. spalio 10 d., [https://hudoc.echr.coe.int/fre#{"itemid%22:\[%22001-61063%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/fre#{).
- 13 *Kyriacou Tsiakkourmas ir kt. prieš Turkiją*, Nr. 13320/02, 2015 m. birželio 2 d. sprendimas, 303 pnk., žiūrėta 2020 m. spalio 10 d., [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{"itemid%22:\[%22001-155000%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{).
- 14 *Hagyó prieš Vengriją*, Nr. 52624/10, 2013 m. balandžio 23 d. sprendimas, para. 84, žiūrėta 2020 m. spalio 10 d., [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{"itemid%22:\[%22001-118647%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{).
- 15 *Lorsé ir kiti prieš Olandiją*, Nr. 52750/99, 2003 m. vasario 4 d. sprendimas, 83–86 pnk., žiūrėta 2020 m. spalio 10 d., [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{"fulltext":\["52750/99"\],"documentcollectionid2":\["GRANDCHAMBER","CHAMBER"\],"itemid":\["001-60916"\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{).
- 16 *Khoroshenko prieš Rusiją, supra note*, 11, 123–125 pnk.
- 17 Europos komitetas prieš kankinimą ir kitokį žiaurų, nežmonišką ar žeminantį elgesį ir baudimą. 2020 m. kovo 20 d. Pagrindiniai principai dėl tinkamo elgesio su asmenimis, iš kurių atimta laisvė, koronaviruso (COVID-19) pandemijos kontekste, CPT/Inf(2020)13, 1 pnk., žiūrėta 2020 m. spalio 10 d., <https://rm.coe.int/16809e1155>.
- 18 Pasaulio sveikatos organizacija, „FAQ: Prevention and control of COVID-19 in prisons and other places of detention“, žiūrėta 2020 m. spalio 10 d., <https://www.euro.who.int/en/health-topics/health-determinants/prisons-and-health/focus-areas/prevention-and-control-of-covid-19-in-prisons-and-other-places-of-detention/faq-prevention-and-control-of-covid-19-in-prisons-and-other-places-of-detention#441896>.
- 19 *Khoroshenko prieš Rusiją, supra note*, 11.

iki gyvos galvos palaikyti ryšių su savo šeimomis ir taip labai apsunkinančius jų socialinę reintegraciją ir rehabilitaciją (148 pnk.). Byloje *Trosin prieš Ukrainą*²⁰ EŽTT pastebėjo, kad bekontakčiai pasimatymai su šeimos nariais ne daugiau nei du kartus per metus, ribojant susitikimo laiką iki keturių valandų ir susitinkančių asmenų skaičių iki 3 asmenų, neproporcingai riboja įkalintojo teisę į privatų ir šeimos gyvenimą (47 pnk.). Teismas atkreipė dėmesį į tai, kad nagrinėjamu atveju vidaus teisės nuostatos nustatė automatinį vizitų dažnumo ir trukmės apribojimus visiems kaliniams iki gyvos galvos ir neleido jokio lankstumo vertinti, ar tokie griežti apribojimai tikrai reikalingi kiekvienu konkrečiu atveju (42 pnk.). Teismas išreiškė lūkestį, kad valstybės plėtos proporcionalumo vertinimo metodiką, leidžiančią valdžios institucijoms subalansuoti konkuruojančius individualius ir viešuosius interesus ir atsižvelgti į kiekvieno konkretaus atvejo ypatumus, o ne teisiniu reguliavimu nustatytus nelanksčius apribojimus (42 pnk.).

2. Kalinčių asmenų teisės susitikti su artimaisiais ribojimų atitikties vertinimas

Lietuvoje dėl COVID-19 ligos nustatyti įkalintų asmenų teisės susitikti su artimaisiais ribojimai vertinami išskiriant tris laikotarpius:

- 1) laikotarpiu nuo 2020 m. vasario 26 d. iki 2020 m. kovo 13 d. (Lietuvos Respublikos Vyriausybė paskelbė valstybės lygio ekstremaliąją situaciją visoje šalyje dėl naujojo koronaviruso (COVID-19) plitimo grėsmės);
- 2) laikotarpiu nuo 2020 m. kovo 14 d. iki 2020 m. birželio 15 d. (Lietuvos Respublikos Vyriausybė paskelbė karantiną);
- 3) laikotarpiu nuo 2020 m. birželio 16 d. iki 2020 m. rugsėjo 1 d. (Lietuvos Respublikos Vyriausybė atšaukė karantiną nuo 2020 m. birželio 16 d. 24.00 val.; palikta paskelbta valstybės lygio ekstremalioji situacija visoje šalyje dėl koronaviruso (COVID-19) plitimo grėsmės ir trečias (visiškos parengties) civilinės saugos sistemos parengties lygis).

2.1. Pirmojo laikotarpio ribojimų vertinimas

Lietuvos Respublikos Vyriausybė 2020 m. vasario 26 d. nutarimu visoje šalyje paskelbė valstybės lygio ekstremaliąją situaciją.²¹ Vyriausybės nutarimas jokių konkrečių apribojimų nenumatė, nebuvo priimta ir jokių su įkalintųjų teisių ribojimais susijusių operacijų vadovo sprendimų. Kallėjimų departamento prie Teisingumo ministerijos direktorius priėmė Įsakymą, kuriuo nustatė nuteistųjų / suimtųjų lankymo draudimą.

Sprendžiant dėl ribojimo atitikties EŽTK 8 straipsniui, visų pirma vertinamas ribojimo teisėtumas. Apibendrinamas EŽTT praktiką S. Greer pastebi, kad teisėtumo standartas siejamas su keliais aspektais. Vertinama, ar nacionalinė teisės sistema leidžia ribojimą, t. y. ar ribojimas buvo įtvirtintas teisės akte, ar atitinkama nuostata prieinama piliečiams, t. y. ar teisės aktas buvo viešai paskelbtas, ar teisės norma yra pakankamai tiksli, kad pilietis galėtų pagrįstai numatyti pasekmes, kurias gali sukelti tam tikras veiksmas, ar teisės aktai numato adekvačias apsaugos priemones nuo savavališko kišimosi į atitinkamas materialines teises.²² Teismas visada suprato sąvoką „įstatymas“

20 *Trosin prieš Ukrainą*, Nr. 39758/05, 2012 m. vasario 23 d. sprendimas, žiūrėta 2020 m. spalio 10 d., [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{"appno":\["39758/05"\],"itemid":\["001-109197"\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{).

21 Lietuvos Respublikos vyriausybės 2020 m. vasario 26 d. nutarimas Nr. 152 „Dėl valstybės lygio ekstremaliosios situacijos paskelbimo“, TAR, 2020-02-26, Nr. 4023, žiūrėta 2020 m. spalio 10 d., <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/8feb1a7658a111eaac56f6e40072e018?jfwid=mnw82jgt0>.

22 Steven Greer, *The exceptions to Articles 8 to 11 of the European Convention on Human Rights*, Human rights files No. 15, 1997, 9, žiūrėta 2020 m. spalio 10 d., [https://www.echr.coe.int/LibraryDocs/DG2/HRFILES/DG2-EN-HRFILES-15\(1997\).pdf](https://www.echr.coe.int/LibraryDocs/DG2/HRFILES/DG2-EN-HRFILES-15(1997).pdf), žiūrėta 2020-10-10.

materialiaja, ne formaliąja prasme.²³ „Materialiaja prasme“ šiame kontekste reiškia, kad EŽTT nėra nustatęs griežtų formalių kriterijų dėl institucinės teisės akto kilmės.²⁴ Vis dėlto poįstatyminiai teisės aktai negali būti teisėtu ribojimo pagrindu, kai institucijai nėra perduota teisė detalizuoti ribojimus.²⁵ Nepaskelbtos vidaus taisyklės ar kitos teisės normos neatitinka viešumo reikalavimo, jei suinteresuotam asmeniui nežinomas jų turinys.²⁶

Atkreiptinas dėmesys, kad Įsakymas ribojimų galiojimo metu nebuvo paskelbtas nei teisės aktų registre, nei Kalėjų departamento puslapyje ar kitaip viešai prieinamas. Apie apribojimų turinį galima buvo spręsti iš teismų praktikos ir žiniasklaidos pranešimų²⁷, šiuo Įsakymu rėmėsi Kalėjų departamentui pavaldžios įstaigos, įgyvendindamos draudimus konkrečiose įstaigose. Pvz., Šiaulių tardymo izoliatoriaus direktorius 2020 m. vasario 28 d. priėmė įsakymą Nr. 1-69 „Dėl koronaviruso (COVID-19) karantino paskelbimo“, kuriuo nuo 2020 m. vasario 28 d. iki ekstremaliosios situacijos Lietuvos Respublikoje atšaukimo sustabdė asmenų, laikomų izoliatoriuje ir kuriems suteikta teisė išvykti be sargybos ir palydos, judėjimą, jų trumpalaikes išvykas į namus bei ilgalaikius ir trumpalaikius pasimatymus.²⁸ Informacija apie priimtą sprendimą buvo skelbiama ir Kalėjų departamento puslapyje, nurodant, kad Lietuvos pataisos įstaigose prevenciniais tikslais skelbiamas karantinas.²⁹

Taip pat reikia pastebėti, kad 2020 m. vasario 26 d. galiojęs BVK nenumatė galimybės apriboti pasimatymų suteikimą nuteistiesiems kitais pagrindais, nei „[j]eigu nuteistieji imasi neteisėtų grupinių veiksmų, šiurkščiai pažeidžiančių pataisos įstaigos vidaus tvarką“ (119 straipsnio 1 dalis).³⁰ BVK nebuvo perdavęs Pataisos įstaigos direktoriui teisės nustatyti kitų nei su nuteistojo drausme susijusių pasimatymų teisės apribojimų ar draudimų, tokios teisės neturėjo ir Kalėjų departamentas. Ribojimų nebuvo nustatyta nei Vyriausybės nutarime, nei operacijos vadovo sprendimuose (kaip jau minėta, jų apskritai šiuo laikotarpiu nebuvo priimta). Taigi, tiek ilgalaikių, tiek trumpalaikių pasimatymų draudimas nuo 2020 m. vasario 26 d. iki 2020 m. kovo 13 d. buvo neteisėtas, nes draudimus nustačiusios Kalėjų departamentui pavaldžios įstaigos viršijo savo įgaliojimus, joms suteiktus BVK 119 straipsnyje.

Jeigu tokia teisė ir būtų buvusi perduota, „prevencinis“ karantinas, nustatantis absoliutų draudimą, būtų laikoma neproporcinga asmens privatumo ir šeimos gyvenimo ribojančia priemone. Nebuvo numatyta papildomų alternatyvių bendravimo su išorės pasauliu priemonių, draudimas buvo taikomas visiems asmenims, jų nediferencijuojant pagal individualią situaciją. Svarbu pastebėti ir tai, kad, kaip pranešime teigė pats Kalėjų departamentas, Lietuvos pataisos įstaigose įtarimų dėl koronaviruso nebuvo³¹, o Lietuvoje nagrinėjamu laikotarpiu buvo nustatytas vos vienas koronaviruso atvejis.

23 *Vyrentsov prieš Ukrainą*, Nr. 20372/11, 2013 m. balandžio 11 d. sprendimas, 63 pnk., žiūrėta 2020 m. spalio 10 d., [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{„itemid“:\[„001-118393“\]}.](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{„itemid“:[„001-118393“]})

24 Geranne Lautenbach, *The concept of the rule of law and the European Court of Human Rights*, (Oxford: Oxford University Press, 2013), 83.

25 *Ibid.*, 84.

26 Dominika Bychawska-Siniarska, *Protecting the right to freedom of expression under the European Convention of Human Rights*, 2017, 42, žiūrėta 2020 m. spalio 10 d., <https://rm.coe.int/handbook-freedom-of-expression-eng/1680732814>.

27 „Lietuvos pataisos įstaigose prevenciniais tikslais skelbiamas karantinas“, LRT, 2020 m. vasario 28 d., žiūrėta 2020 m. spalio 10 d., <https://www.lrt.lt/naujienos/lietuvoje/2/1146879/lietuvos-pataisos-istaigose-prevenciniais-tikslais-skelbiamas-karantinas>.

28 2020-09-21 Regionų apygardos administracinio teismo sprendimas byloje Nr. II-5752-394/2020, žiūrėta 2020 m. spalio 10 d., <https://eteismai.lt/byla/51256983663192/II-5752-394/2020>.

29 „Lietuvos pataisos įstaigose prevenciniais tikslais skelbiamas karantinas“, Kalėjų departamentas prie Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos, 2020 m. vasario 28 d., žiūrėta 2020 m. spalio 10 d., <http://www.kaldep.lt/lt/kalejimu-departamentas/auktualijos/naujienos-kaldep/p150/lietuvos-pataisos-istaigose-yhn1.html>.

30 Lietuvos Respublikos bausmių vykdymo kodekso patvirtinimo įstatymas. Bausmių vykdymo kodeksas, *Valstybės žinios*, 2002-07-19, Nr. 73-3084, žiūrėta 2020 m. spalio 10 d. <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.171368/cobwLHYHq?jfwid=-wsolgl7kd>.

31 „Lietuvos pataisos įstaigose prevenciniais tikslais skelbiamas karantinas“, Kalėjų departamentas prie Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos, 2020 m. vasario 28 d., žiūrėta 2020 m. spalio 10 d., <http://www.kaldep.lt/lt/kalejimu-departamentas/auktualijos/naujienos-kaldep/p150/lietuvos-pataisos-istaigose-yhn1.html>.

2.2. Antrojo laikotarpio ribojimų vertinimas

Lietuvos Respublikos Vyriausybė 2020 m. kovo 14 d. nutarimu Nr. 207 „Dėl karantino Lietuvos Respublikos teritorijoje paskelbimo“ (toliau – Nutarimas Nr. 207) paskelbė karantiną ir trečią (visiškos parengties) civilinės saugos sistemos parengties lygį visoje Lietuvos Respublikos teritorijoje (1, 2 pnk.).³² Šiame nutarime įtvirtintas draudimas lankyti nuteistuosius ir suimtuosius, leidžiami tik jų susitikimai su gynėjais (3.2.10 pnk.). Karantino metu liko galioti Kalėjimų departamento Įsakymas ir jo pagrindu priimti departamentui pavaldžių įstaigų direktorių įsakymai, įtvirtinę trumpalaikių ir ilgalaikių pasimatymų draudimus, nagrinėjamu laikotarpiu įgyvendinę Vyriausybės Nutarime Nr. 207 įtvirtintą draudimą.

Vertinant, ar tokį draudimą galima pateisinti, reikia pasakyti, kad Kalėjimų departamentas nustatytus draudimus motyvuoja tuo, kad „įkalinimo įstaigos yra uždara, izoliuota aplinka, su dideliu skaičiumi joje laikomų asmenų ir nuolatine padidinta rizika galimam infekcijos plitimui“³³. Neabejotina, kad kalinių sveikata, viruso plitimas iš esmės yra tinkamas pagrindas ribojimams pateisinti.

Svarstant, ar absoliutus draudimas buvo būtinas demokratinėje visuomenėje, t. y. jo proporcingumo klausimą, būtina vertinti, ar buvo sudarytos alternatyvios galimybės bendrauti su artimaisiais, ypač nepilnamečiams. KPT savo rekomendacijose pabrėžia, kad bet kokie ryšio su išoriniu pasauliu apribojimai, įskaitant pasimatymus, turi būti kompensuojami padidinant priėjimą prie alternatyvių komunikacijos priemonių (tokių kaip telefonas ar IP telefonija).³⁴ PSO atkreipia dėmesį, kad sprendžiant apriboti ar uždrausti vizitus į kalinimo įstaigas turėtų būti atsižvelgiama į poveikį kalinių žmonių psichinei gerovei ir padidėjusį nerimą, kurį gali sukelti atsiskyrimas nuo draugų, šeimos ir išorinio pasaulio. Uždraudus pasimatymus dėl COVID-19 ligos plitimo prevencijos, gali kilti smurtas, todėl PSO siūlo apsvaistyti kitas priemones, kurios sudarytų sąlygas bekontaktams vizitams, pavyzdžiui, vaizdo konferencijų (pvz., „Skype“) įvedimas.³⁵

Galiojantis BVK numato vienintelę alternatyvą – pokalbį telefonu, kurio dažnumą priklausomai nuo grupės, kuriai priskirti nuteistieji, reglamentuoja atskiri kodekso straipsniai (73–75, 79–80, 85–86, 91–152 str.). BVK 94 straipsnis įtvirtina bendras taisykles dėl pasimatymo pakeitimo telefoniniais pokalbiais, t. y. trumpalaikis pasimatymas gali būti pakeistas dviem telefoniniais pokalbiais (94 str. 2 d.), ilgalaikis pasimatymas – dviem trumpalaikiais pasimatymais arba keturiais telefoniniais pokalbiais (94 str. 3 d.). Vyriausybės Nutarimą Nr. 207 įgyvendinantis Kalėjimų departamento direktoriaus Įsakymas papildomų alternatyvų nenumatė.

Seimo kontrolierių įstaiga, nagrinėjusi ne vieną nuteistojo skundą dėl gyvenimo sąlygų karantino metu³⁶, atkreipė dėmesį, kad įvedus karantiną buvo nuogąstaujama dėl nuteistųjų kontakto su artimaisiais puoselėjimo ir siekiama atkreipti pataisos įstaigų dėmesį į bendravimo su artimaisiais nuotoliniu būdu užtikrinimą³⁷. Kalėjimų departamento vadovas teigia, „kad būtent nuteistųjų bendravimo su artimaisiais organizavimas nuotoliniu būdu padėjo suvaldyti psichologinę įtampą laisvės atėmimo vietose, patikindamas, kad viso karantino metu nuteistiesiems nebuvo ribojama galimybė paskambinti artimiesiems“³⁸. Iš šio pasisakymo lieka neaišku, kaip buvo organizuojamas

32 Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimas Nr. 207 „Dėl karantino Lietuvos Respublikos teritorijoje paskelbimo“, TAR, 2020-03-14, Nr. 5466, žiūrėta 2020 m. spalio 10 d., <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/deaf8694663011e-aa02cacf2a861120c>.

33 Lietuvos Respublikos Seimo kontrolieriaus pažyma dėl X skundo prieš Kalėjimų departamentą prie Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos, 2020 m. rugsėjo 3 d., Nr. 4D-2020/1-755, 4.2. pnk.

34 Europos komitetas prieš kankinimą ir kitokį žiaurų, nežmonišką ar žeminantį elgesį ir baudimą, *supra note*, 17, 5 pnk..

35 Pasaulio sveikatos organizacija, *supra note*, 18.

36 „Žmogaus teisių komiteto posėdyje – dėmesys nuteistųjų teisių užtikrinimui karantino metu bei padėka Seimo kontrolierių įstaigai už bendradarbiavimą“, 2020 m. birželio 4 d., žiūrėta 2020 m. spalio 10 d., <http://lrski.lt/naujienos/821-zmogaus-teisi-komiteto-posedyje-demesys-nuteist-j-teisi-uztikrinimui-karantino-metu-bei-padeka-seimo-kontrolieri-istaigai-uz-bendradarbiavima.html>.

37 *Ibid.*

38 *Ibid.*

bendravimas su artimaisiais telefonu karantino laikotarpiu: ar buvo griežtai laikomasi BVK numatytų sąlygų, t. y. nebuvo nustatyta papildomų ribojimų, ar buvo sudarytos BVK 94 straipsnyje numatytos galimybės pasimatymus pakeisti tam tikru skaičiumi telefoninių pokalbių, ar apskritai nebuvo laikytasi jokių ribojimų skambinti artimiesiems, net ir numatytų BVK. Abejonių dėl tinkamo alternatyvų įgyvendinimo sukelia ir Įsakymą įgyvendinantys kai kurių kalinimo įstaigų dokumentai. Pvz., Alytaus pataisos namų direktoriaus priimtame įsakyme nurodyta, kad „nesuteikti pasimatymai bus suteikti pasibaigus epidemijai. Pateikus rašytinį prašymą, nuteistajam suteikti galimybę paskambinti artimiesiems dėl perkeltų pasimatymų laiko“³⁹. Nors teisinis reguliavimas, prieštaraujantis BVK nuostatai, turėtų būti atidėtas ir netaikomas, prieštaringas teisinis reguliavimas užkerta kelią efektyviam teisių įgyvendinimui, ypač kalinčių asmenų, kurių ryšys su išorės pasauliu yra apribotas. Teisinis reguliavimas taip pat neatskleidžia, kaip šioje situacijoje buvo užtikrintos pažeidžiamesnių grupių, pvz., vaikų, teisė bendrauti su šeimos nariais ar moterų teisė bendrauti su vaikais. Atitinkamai, sprendžiant, ar buvo užtikrintos alternatyvios bendravimo su šeimos nariais priemonės, turėtų būti vertinama individuali asmens situacija.

2.3. Trečiojo laikotarpio vertinimas

2020 m. birželio 4 d. BVK 119 straipsnis buvo pakeistas, numatant, kad „Lietuvos Respublikoje arba atskirose jos dalyse paskelbus valstybės lygio ekstremaliąją situaciją, karantiną arba įvedus nepaprastąją padėtį, Kalėjimų departamento direktorius arba jį pavaduojantis pareigūnas, turi teisę, pranešęs Lietuvos Respublikos teisingumo ministrui, įsakymu laikinai, bet ne ilgiau kaip iki valstybės lygio ekstremaliosios situacijos, karantino arba nepaprastosios padėties atšaukimo, visose arba dalyje pataisos įstaigų sustabdyti arba apriboti: 1) nuteistųjų išvykimą už pataisos įstaigos teritorijos ribų; 2) nuteistųjų laiškų išsiuntimą, taip pat gautų laiškų, perduodamų daiktų įteikimą nuteistiesiems; 3) kitų asmenų patekimą į pataisos įstaigas; 4) nuteistųjų asmeninių daiktų įsigijimą; 5) kultūros, sporto ir kitų masinių renginių pataisos įstaigose organizavimą; 6) kitų teisių, kurios pagal Lietuvos Respublikos įstatymus gali būti laikinai ribojamos valstybės lygio ekstremaliosios situacijos, karantino arba nepaprastosios padėties metu, įgyvendinimą“⁴⁰.

Šia įstatymo nuostata sprendžiamas nuteistųjų teisių ribojimo teisėtumo klausimas, t. y. teisė apriboti tam tikras teises Lietuvos Respublikoje arba atskirose jos dalyse paskelbus valstybės lygio ekstremaliąją situaciją, karantiną arba įvedus nepaprastąją padėtį suteikiama Kalėjimų departamento direktoriui ar jį pavaduojančiam asmeniui. Aktualu pastebėti, kad naujai įtvirtintoje nuostatoje nėra aiškiai įvardijama nuteistųjų teisė pasimatyti su giminačiais ar kitais asmenimis. Naujoje nuostatoje vartojama formuluotė – „kitų asmenų pateikimas į pataisos įstaigas“. Nuo šio apribojimo nustatymo gali priklausyti ir kitų teisių, tokių kaip teisė sudaryti santuoką, teisė į pasimatymus, realizavimas, nes, kitiems asmenims nepatenkant į įkalinimo įstaigą, įkalintas asmuo šių teisių gali negalėti įgyvendinti. Vis dėlto ši formuluotė nesuteikia Kalėjimų departamento direktoriui ar jį pavaduojančiam asmeniui teisės vienašališkai riboti pasimatymų su šeimos nariais ir artimaisiais. Teisė į privatų ir šeimos gyvenimą yra viena iš fundamentalių kalinčio asmens teisių, dėl to galimybė riboti trumpalaikius ir ilgalaikius pasimatymus turėtų aiškiai būti įtvirtinta BVK. Atkreiptinas dėmesys, kad ir taikant analizuojamą nuostatą nustatomiems draudimams galioja būtinumo ir proporcingumo standartai.

Reaguodamas į karantino atšaukimą, Kalėjimų departamento direktorius 2020 m. birželio 17 d. Nr. V-167 įsakymu, panaikinusiu anksčiau galiojusius karantino metu įvairius apribojimus įve-

39 „Alytaus pataisos namuose paskelbtas karantinas“, 2020 m. kovo 13 d., žiūrėta 2020 m. spalio 10 d., <http://www.kaldep.lt/lt/apn/naujienuos-apn/alytaus-pataisos-namuose-astn.html>.

40 Lietuvos Respublikos bausmių vykdymo kodekso pakeitimo įstatymas, *supra note*, 8.

dusius Kalėjimo departamento įsakymus, nustatė naują teisinį režimą.⁴¹ Įsakymu dėl rekomendacijų paliktas ilgalaikių pasimatymų ir išvykų į namus draudimas, galiojantis iki atskiro Kalėjimų departamento direktoriaus nurodymo (15 pnk.). Pirmą kartą teisės akte įtvirtinta alternatyva – leidžiama organizuoti bekontakčius iki vienos valandos trunkančius trumpalaikius pasimatymus, užtikrinant, kad atvykstantiesiems būtų matuojama kūno temperatūra, reikalaujama dėvėti kaukes, vienkartinės pirštines (16 pnk.).

2020 m. liepos 29 d. Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimas papildytas ilgalaikių pasimatymų pataisos įstaigose ir tardymo izoliatoriuose organizavimo ir vykdymo draudimu⁴² taip įteisinant ilgalaikių pasimatymų draudimą. Siekiant kompensuoti ilgalaikių pasimatymų draudimą, Kalėjimų departamento direktoriaus 2020 m. liepos 31 d. įsakymu Nr. V-241⁴³ nutarta nuteistojo ar suimtojo pageidavimu vietoj vieno ilgalaikio pasimatymo suteikti tris trumpalaikius pasimatymus arba penkis vaizdo ar telefoninius skambučius (1.2. pnk.). Bekontakčiai trumpalaikiai pasimatymai pailginti iki keturių valandų (1.4. pnk.). Įtvirtintas nurodymas užtikrinti šių pasimatymų trukmės kontrolę taip, kad trumpalaikių pasimatymų laikas būtų skaičiuojamas nuo nuteistojo ar suimtojo susitikimo su lankytojais pradžios, o ne nuo asmens išvedimo į pasimatymą (1.4. pnk.). Taip pat atviroje kolonijoje, pusiaukelės namuose bausmę atliekantiems ir už pataisos įstaigos teritorijos ribų gyvenantiems nuteistiesiems sudaryta galimybė išvykti už įstaigos ribų (1.3. pnk.).

Reikia pastebėti, kad trečiojo laikotarpio metu teisinis reguliavimas yra skaidriausias, leidžiantis įvertinti nustatytų priemonių proporcingumą. Pirmiausia nustatytiems draudimams numatomos alternatyvos, t. y. vietoj ilgalaikių pasimatymų, kurie lieka uždrausti, nuteistasis ar suimtas gali pasirinkti trumpalaikius pasimatymus arba vaizdo ir telefoninius skambučius. Numatomos garantijos, užtikrinant teisę į tam tikrą pasimatymo trukmę. Atsižvelgus į pasikeitusią epidemiologinę situaciją, užtikrinama galimybė tam tikrai nuteistųjų grupei išvykti už įstaigos ribų. Manytina, kad numčius alternatyvas, atliepančias pakitusią epidemiologinę situaciją ir sudarančias galimybes suimtiesiems ir nuteistiesiems palaikyti šeimos ryšius alternatyviomis priemonėmis, nagrinėjamu laikotarpiu nustatyti ribojimai laikomi proporcingais siekiui užkirsti kelią koronavirusui plisti. Vis dėlto, kaip jau minėta, sprendimas vertinant individualias aplinkybes gali būti kitoks, nes sprendžiant konkretaus asmens ieškinį svarbu, kaip teisės akto nuostatos buvo pritaikytos praktikoje.

Išvados

1. Asmenų, kuriems apribota laisvė, galimybė palaikyti ryšį su artimaisiais yra teisės į privatų ir šeimos gyvenimą dalis. Teisės pasimatyti su artimaisiais, kaip svarbios asmens teisės į privatų ir šeimos gyvenimą dalies, apimtis negali būti ribojama poįstatyminiu teisės aktu. Siekiant teisėto bei demokratinėje visuomenėje reikalingo tikslo, net ir ekstremalios situacijos atveju teisė palaikyti ryšį su artimaisiais gali būti apribota tik įstatymuose nustatytais pagrindais bei tvarka.
2. Nuo 2020 m. vasario 26 d. iki 2020 m. kovo 13 d. BVK nebuvo įtvirtintas sisteminius teisės pasimatyti su artimaisiais apribojimus leidžiantis teisinis reguliavimas, kurį būtų galima realizuoti ar detalizuoti Kalėjimų departamento direktoriaus įsakymu. Ribojimų nebuvo nustaty-

41 Kalėjimų departamento prie Lietuvos Respublikos Teisingumo ministerijos direktoriaus 2020 m. birželio 17 d. Nr. V-167 įsakymas „Dėl Rekomendacijų Kalėjimų departamentui prie Lietuvos Respublikos Teisingumo ministerijos ir jam pavaldžioms įstaigoms, užtikrinant sklandžią šių įstaigų veiklą valstybės lygio ekstremalios situacijos, paskelbtos Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2020 m. vasario 26 d. nutarimu Nr. 152, metu, patvirtinimo“, žiūrėta 2020 m. lapkričio 12 d., <http://www.kaldep.lt/lt/kalejimu-departamentas/teisine-informacija/teises-aktai/kiti-teises-aktai.html>.

42 Lietuvos Respublikos vyriausybės nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2020 m. vasario 26 d. nutarimo Nr. 152 „Dėl valstybės lygio ekstremaliosios situacijos paskelbimo“ pakeitimo“, TAR, 2020-07-31, Nr. 16678, žiūrėta 2020 m. spalio 10 d., <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/08e1e7d0d2f311ea8f4ce1816a470b26?jfwid=-wsolgf7wm>.

43 Kalėjimų departamento prie Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos direktoriaus 2020 m. birželio 17 d. įsakymas, *supra note*, 41.

ta nei Vyriausybės nutarime, nei operacijos vadovo sprendimuose. Taigi, tiek ilgalaikių, tiek trumpalaikių pasimatymų draudimas nuo 2020 m. vasario 26 d. iki 2020 m. kovo 13 d. buvo neteisėtas, nesdraudimus nustačiusios Kalėjimo departamentui pavaldžios įstaigos viršijo savo įgaliojimus, joms suteiktus BVK 119 straipsnyje. Ši problema tik iš dalies išspręsta 2020 m. birželio 4 d. pakeitus BVK.

3. Trečiojo laikotarpio metu teisinis reguliavimas yra skaidriausias, leidžiantis įvertinti nustatytų priemonių proporcingumą. Numačius alternatyvias bendravimo priemones fiziniams susitikimams su kalinčiais, atliepančias pakitusią epidemiologinę situaciją ir sudarančias galimybę suimtiesiems ir nuteistiesiems palaikyti šeimos ryšius, teisėtai nustatyti ribojimai laikomi proporcingais siekiui užkirsti kelią koronavirusui plisti.

Communication of Prisoners with Relatives in the Time of Pandemics: Legal Regulation Issues

Mykolas Romeris University
Law School
Institute of International and European Union Law
Prof. dr. Regina Valutytė
E-mail: r.valutyte@mruni.eu

Summary: *Maintaining contact with their relatives for imprisoned convicts became a significant challenge when declaring an emergency and subsequent lockdown. Both long-term and short-term visits in Lithuanian prisons were banned by the order of the Director of the Prison Department under the Ministry of Justice. Only after abolishing the first lockdown, the legislation provided alternatives to the ban on long-term visits to prisons. It is assessed whether such national regulation complies with the standard of the right to private and family life enshrined in Article 8 of the European Convention on Human Rights.*

Keywords: *right to private and family life, resocialization, lockdown, emergency situation, prisoners, ban of human contact.*